

Dôchodkové poistenie v rámci transformácie sociálneho poistenia v SR

Pension insurance in the transformation of social insurance in the Slovak Republic

Bugri Štefan¹, Pribišová Emília²

^{1,2} Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove

Abstrakt

Systém sociálneho zabezpečenia sa dotýka ekonomicky činného obyvateľstva, ale aj ekonomicky nie činného obyvateľstva, pričom má 2 subsystemy, a to:

- poistný a
- dávkový systém,

ktorý je viazaný na platenie poistného (jednotlivé subjekty sú povinné alebo môžu platiť poistné). Tieto systémy sú na seba veľmi previazané a niekedy platia súbežne (napr. subjekt musí platiť poistné – povinné zdravotné poistenie, a má nárok aj na nejakú dávku sociálneho – konkrétne nemocenského poistenia). Poistenie je presun rizika náhodných strát fyzických osôb na majetku a zdraví ľudí, zodpovednosti za škody, prerušenie ekonomickej činnosti zo subjektov na špecializovanú inštitúciu (poisťovňu) za odplatu.

Podstatným znakom poisťovacieho vzťahu je právny nárok. Ak právny nárok chýba, nejde o poistenie, ale napr. pomoc, dobročinnosť, ap. Poisťovací systém znamená, že pri existencii určitých

predpokladov daných zákonom, bez ohľadu na vôľu účastníkov, vznikajú poisťovacie vzťahy a to priamo zo zákona. Na vznik týchto vzťahov nie je potrebné ani splnenie prihlasovacej povinnosti a ani platenie poistného.

Kľúčové slová: sociálne zabezpečenie, dôchodkové poistenie, poistenie, poisťovací systém, piliere dôchodkového poistenia.

Abstract

The social security system affects the economically active population, but also economically non-active population, which has two subsystems, namely:

- insurance and
- benefit system,

which are bound to pay insurance (individual operators are required or may pay an insurance). These systems are highly interconnected to each other and sometimes co-pay (for example, an entity must pay an insurance - mandatory health insurance, and is entitled to some social benefit - notably health insurance). Insurance is the transfer of the risk of

accidental loss of personal property and public health, liability for the damage, disruption of economic activities of the entities in specialized institutions (insurance companies) for consideration. An essential feature of the insurance relationship is legal entitlement. If the entitlement is missing, it is not insurance, but for example, assistance, charity, etc.. The insurance system is that the existence of certain conditions of the law, regardless of the will of the parties created by insurance relationships and by law directly. The establishment of these relations is not necessary that they meet the registration, or insurance payments.

Key words: social security, pension insurance, insurance, insurance system, pillar of pension insurance.

Vývoj dôchodkového poistenia od roku 1989

Poistenie je efektívna forma tvorby a prerozdelenia peňažných fondov, ktorú vykonáva poisťovňa na základe tzv. poistných vzťahov. Poistenie je prostriedok, ktorým sa straty niekoľkých poistených rozložia na všetkých poistených. Poisťovňa a poistník uzatvárajú poistnú zmluvu, pričom poisťovňa preberá riziko a poistník platí poistné.

Po roku 1989 nastáva demonopolizácia poistného trhu, zanikol monopol, obnovila sa konkurencia na poistnom trhu. Nastal výrazný rozvoj poistných vied.

Systém sociálneho zabezpečenia od roku 1992 vychádza z troch hlavných prvkov:

- systém sociálneho poistenia,
- systém štátnej sociálnej podpory a
- systém sociálnej pomoci.

V programe sociálnej politiky vlády dominovala otázka politiky zamestnanosti a otázka transformácie systému sociálneho zabezpečenia so záujmom jeho odlúčenia sa od štátneho rozpočtu so zameraním na dôchodkové poistenie. Jedným z prvých krokov v transformácii sociálneho poistenia bol vznik Národnej poisťovne ako verejno-právnej inštitúcie, ktorá spravovala tri oddelené fondy: dôchodkových, nemocenský a zdravotný. Medzi jej základné úlohy patrilo vyberanie poistného a financovanie vecných a peňažných dávok do jednotlivých fondov podľa platiteľov poistného. Do roku 1993 však Národná poisťovňa bola napriek úsiliu reformátorov napojená na finančné možnosti štátneho rozpočtu, čo však nebolo v súlade s jej formou ako verejno-právnu inštitúciou. Následne sa v tomto období rozdelila na dve samostatné

poisťovne – Sociálnu poisťovňu a Všeobecnú zdravotnú poisťovňu.

Od 1. januára 2004 začína byť platným nový zákon o sociálnom poistení č. 461/2003 Z. z., ktorý zabezpečuje výber poistného do týchto fondov:

- nemocenské poistenie
- dôchodkové poistenie – starobné a invalidné
- úrazové poistenie
- garančné poistenie
- poistenie v nezamestnanosti.

Dôchodkový systém

Dôchodkový systém predstavuje určitý spôsob starostlivosti štátu o svojich občanov – dôchodcov, či už invalidných alebo starobných, príp. sirotských. Do konca roka 2004 fungoval v SR tzv. priebežný dôchodkový systém, nazývaný aj medzigeneračná výmena. Avšak vzhľadom na demografický vývoj, vysokú nezamestnanosť, ale aj úmyselné alebo dobrovoľné neuhrádzanie poistného – príspevkov, začal tento systém narážať na problém dlhodobých a vysokých dlhov a deficitov. Aj z toho dôvodu bol v roku 1997 doplnený o doplnkové dôchodkové poistenie, ktorý bol založený na báze dobrovoľnosti. V rámci reformných procesov v SR, ktoré sa nevyhli ani dôchodkovému systému, došlo k zmene čisto priebežného dôchodkového systému

na kombinovaný 3 – pilierový systém. Túto zmenu však ani dnes nemožno považovať za ukončenú a je potrebné ju chápať ako dlhodobý proces.

Systém dôchodkového zabezpečenia pred reformou fungoval na princípe priebežného financovania – štát, ekonomicky aktívni občania a ich zamestnávateľia prispievali do spoločného fondu, z ktorého sa vyplácali dôchodky súčasným dôchodcom. Nárok na dôchodok z tohto systému vznikal dovŕšením 60. roku života u mužov a 53. – 57. roku u žien v závislosti od počtu detí. Konečná suma dôchodku bola ohraničená zhora a jej zvyšovanie záviselo od prijatia príslušného zákona. V tomto čase však v nižšej miere fungoval princíp zásluhovosti, na základe ktorej náhrada príjmu závisela od výšky odvodov. Podľa starého systému by všetci dôchodcovia dostávali približne rovnako vysoké dôchodky bez ohľadu na to, koľko počas svojho aktívneho života zarábali a odvádzali do fondov. Z toho vyplýva, že tí, ktorí zarábali viac, prispievali na dôchodky tým, čo zarábali menej. Práve z toho dôvodu mnohí pociťovali voči dôchodkovému systému nespokojnosť a dovoľávali sa väčšej zásluhovosti, keďže neboli motivovaní výškou dôchodku, pretože maximálna výška dôchodku bola zákonom obmedzená. Za negatívum je

možné považovať aj spôsob výpočtu dôchodku, v ktorom sa bralo do úvahy iba päť zárobkovo najlepší rokov z posledných desiatich rokov pred odchodom do dôchodku. Čiže prakticky dochádzalo k prípadom, že zamestnanec, ktorý v prvej polovici svojho ekonomicky aktívneho života zarábala nadpriemerne, bol mu priznaný relatívne nízky dôchodok iba z dôvodu, že za posledných 10 rokov pred dôchodkom nemohol pracovať na plný úväzok a z toho dôvodu aj jeho plat značne poklesol.

Transformácia dôchodkového poistenia

Od uvedeného obdobia systém sociálneho zabezpečenia a sociálnej politiky prechádzal transformáciou. Jej cieľom bola postupná zmena vtedajšieho systému dôchodkového zabezpečenia na systém dôchodkového poistenia, ktorého cieľom bolo fungovať na princípe osobnej zodpovednosti občana za úroveň svojho zabezpečenia aj po skončení aktívnej zárobkovej činnosti ako ekonomicky aktívny občan. Základný systém dôchodkového zabezpečenia, najmä jeho ohraničenosť, vyvolal potrebu vytvoriť ďalší systém, ktorý by predstavoval jeho nadstavbu a umožňoval ekonomicky aktívnym občanom získať ďalší doplnkový príjem v dôchodkovom veku.

Jedným z prvých krokov vykonaných v súlade s koncepciou transformácie sociálnej sféry, bolo vytvorenie doplnkového dôchodkového poistenia, prostredníctvom ktorého mal občan získať doplnkový príjem. Systém doplnkového dôchodkového poistenia v SR vychádza z nasledujúcich princípov:

- princíp zamestnávateľský – na doplnkovom dôchodkovom poistení sa nezúčastňuje iba zamestnanec, ale aj zamestnávateľ, ktorý na osobný účet zamestnanca – poistenca tiež pravidelne prispieva,
- princíp štátnej podpory – motivácia štátu na zamestnávateľa a zamestnanca prostredníctvom daňových zvýhodnení,
- princíp dobrovoľnosti – zamestnanec aj zamestnávateľ sa rozhodujú dobrovoľne, či sa stanú účastníkmi doplnkového dôchodkového poistenia,
- princíp minimálneho rizika – doplnková dôchodková poisťovňa je povinná hospodáriť so zverenými finančnými prostriedkami a investovať ich tak, aby neboli ohrozené práva

poistencov a nároky príjemcov dávok,

- princíp kapitalizačný – prostriedky (kapitál) vložený na osobné účty poistencov poisťovňa zhodnocuje a investuje v rámci zákonných možností, pričom takto získané výnosy z hospodárenia sa pravidelne prerozdeľujú v prospech poistencov i prijímateľov dávok.

Dôchodkové poistenie v Slovenskej republike

Dôchodkové poistenie je jedným z piatich fondov sociálneho poistenia, ktoré od 1. januára 2004 zaviedol zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. Pred 1. januárom 2004 existovalo dôchodkové zabezpečenie ako súčasť sociálneho zabezpečenia.

Na Slovensku sa od 1. januára 2005 zmenil dôchodkový systém. Kým doteraz sme sa museli v dôchodku spoliehať iba na rozhodnutia štátnych úradníkov, reforma dôchodkového systému nám všetkým ponúkla spravodlivejší princíp zásluhovosti.

Namiesto čistého prerozdeľovania odvodov dôchodcom sa zaviedol kapitalizačný princíp, ktorý prináša možnosť priamo ovplyvniť výšku vlastného dôchodku. V novom

dôchodkovom systéme si totiž môžeme šetriť na vlastný dôchodok na svojom osobnom dôchodkovom účte.

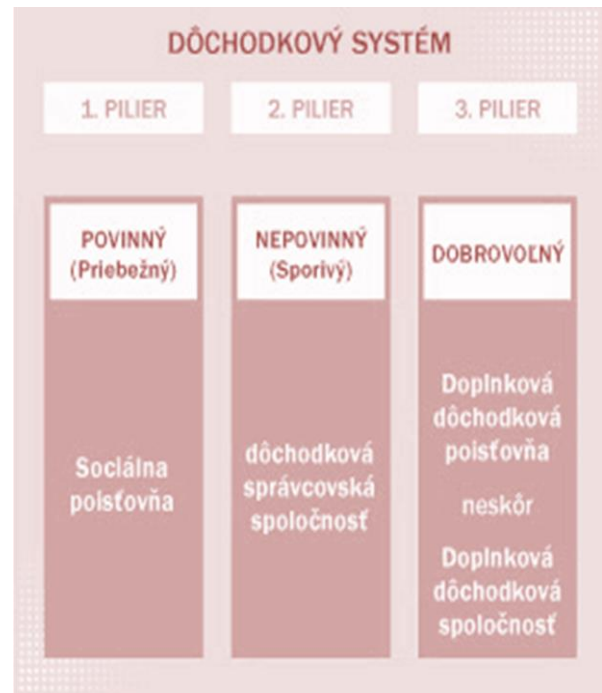
Nový dôchodkový systém je postavený na 3 pilieroch:

I. **pilier – tzv. priebežný** – je naďalej založený na verejnej a zároveň povinnej báze. Zastrešuje ho Sociálna poisťovňa a odvody do jej fondov sú použité na výplatu dôchodkov. Dôchodok zohľadňuje výšku odvedených príspevkov, rast miezd a infláciu. Konkrétna výška dôchodku z reformovaného I. piliera zohľadňuje mzdu počas celého pracovného života osoby, a teda nielen príjem za posledných 10 rokov práce. Dôchodkový vek sa postupne zvýšil tak, že do roku 2015 dôjde k zjednoteniu veku odchodu do dôchodku u mužov a žien na 62 rokov.

II. **pilier – tzv. kapitalizačný** - bol zavedený predovšetkým z dôvodu nepriaznivého demografického vývoja na Slovensku, ktorého dopady sa prejavujú už po roku 2025 a je možné predpokladať, že sa dotknú predovšetkým občanov, ktorí majú v súčasnosti 45 a menej rokov. Časť zákonom stanovených povinných odvodov, ktoré doteraz

smerovali výlučne na dôchodkové poistenie do Sociálnej poisťovne, môže na základe vlastného rozhodnutia smerovať na osobný dôchodkový účet poistenca vo vybranej dôchodkovej správcovskej spoločnosti. Súkromné dôchodkové správcovske spoločnosti zverené financie majú povinnosť efektívne spravovať a zhodnocovať, keďže peniaze neprerozdeľujú ako Sociálna poisťovňa, ale investujú. Po odchode do dôchodku ich môžeme začať čerpať. II. pilier je základom dôchodkovej reformy. Všetky DSS povinne vytvárajú 3 dôchodkové fondy s rôznou rizikovosťou – Konzervatívny dôchodkový fond, Vyvážený dôchodkový fond a Rastový dôchodkový fond.

III. **pilier – tzv. doplnkový** - v tomto pilieri si môžeme dodatočne šetriť na dôchodok v súkromných doplnkových dôchodkových spoločnostiach. Ďalšou alternatívou šetrenia na dôchodok môže byť životné a investičné poistenie, investovanie v podielových fondoch alebo iné formy sporenia.



Záver

Model sociálneho poistenia v Slovenskej republike patrí k jedným z najliberálnejších modelov sociálneho poistenia v rámci krajín Európskej únie. Zakladajúca zmluva Európskeho spoločenstva sa zamerala aj na to, aby dosiahla vysokú mieru sociálnej ochrany a aby bojovala proti každej forme vylúčenia, sociálne vylúčenie nevynímajúc.

Dôchodkový systém predstavuje súbor cieľov, nástrojov a metód, prostredníctvom ktorých štát zabezpečuje príjem svojho ekonomicky neaktívneho obyvateľstva. Avšak dôchodkový systém sa netýka iba dôchodcov, ale v značnej miere ovplyvňuje aj príjmy a správanie ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Práve pracujúci a zarábajúci ľudia totiž odovodom

určitej časti svojej mzdy priebežne financujú živobytie ostatných. Po vstupe Slovenskej republiky do EÚ sa náš sociálny systém viac monitoruje aj zo strany EÚ. Čoraz viac sa na úrovni EÚ akceptuje koncept sociálnej politiky ako jeden z najdôležitejších predpokladov voľnej hospodárskej súťaže. Európska únia už nie je iba hospodárskou či menovou úniou, ale aj sociálnou úniou. Podľa čl. 2 Zmluvy o zriadení ES medzi hlavné úlohy EÚ patrí vysoká úroveň zamestnanosti, vysoká miera sociálnej ochrany, rovnoprávnosť medzi mužmi a ženami a zvýšenie kvality života a sociálnej spolupráce medzi členskými krajinami EÚ. Aj v oblasti dôchodkového poistenia musí Slovensko zvažovať potrebu nevyhnutnej miery sociálnej solidarity v prerozdelení procesoch, ktorá je základným predpokladom sociálnej spravodlivosti i podmienkou ľudsky dôstojného života občanov SR bez rizika sociálneho vylúčenia hlavne v období dôchodkového veku týchto obyvateľov.

Každý členský štát EÚ disponuje vlastným dôchodkovým systémom, ktorý by mal plniť spoločné ciele EÚ – zabezpečiť primerané dôchodky, finančnú udržateľnosť dôchodkového systému a umožňovať modernizáciu. Možno teda povedať, že dôchodkový systém sa v určitom zmysle týka každého z nás, avšak jednotlivým skupinám z neho plynú

v rôznych etapách ich života rôzne výhody, ale aj povinnosti na čo nesmie zabúdať ani dôchodkový systém SR.

Zoznam bibliografických odkazov:

BUCHELOVÁ, J.: *Sociálna pomoc po novom*. Bratislava 2009. ISBN 9788089182350

BUGARSKÝ, A, BUGRI, Š.: *Úvod do právnych disciplín*. Prešov 2011. ISBN 978-80-8132-028-6, EAN 9788081320286

BUGRI Š., PRIBIŠOVÁ E.: *Veřejná ekonomika*. Brno 2011. ISBN 978-80-86710-30-3

BUGRI, Š., PRIBIŠOVÁ, E., ŽÁK, S., PAULOVIČOVÁ, M.: *Dopad hospodárskej krízy na nezamestnanosť v Slovenskej republike*, Zdravotníctví a sociální práce, vedecký časopis, ročník 6/2011, č. 3-4, E 19259, ISSN: 1336-9326, str. 47

KARPIŠ, J. a kol: *Analýza sociálneho systému SR*, Bratislava 2006

LESAY, I.: *Slovenská dôchodková reforma v kontexte ekonomickej globalizácie*, Trnava 2005

STANEK, V.: *Sociálna politika*. Bratislava 2010. ISBN 9788089393282

ŠEBO, J.: *Sociálne poistenie*. Banská Bystrica 2008. ISBN 9788080836429

ŠKROVÁNKOVÁ, L.: *Dôchodkové poistenie*. Bratislava 2011. ISBN 9788022531870

ŠVEJNA, I. CHREN, M.: *Dôchodková reforma po slovensky*, Nadácia F. A. Hayeka, FAH Bratislava 2004, ISBN 80-969098-0-0

ŽÁK, S., BUGRI, Š., PRIBIŠOVÁ, E.: – *Anomálie právneho a ekonomického prostredia v Slovenskej republike po roku 1993*. Brno 2011, ISBN 978-80-86710-48-8

Zákon NR SR č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení

Zákon NR SR č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení

Zákon NR SR č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení

Kontakt na autora:

doc. Ing. Štefan Bugri, PhD., MPH

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl.

P. P. Gojdiča v Prešove

Jilemnického /A, 080 01 Prešov

e-mail: bugri@usvaz.sk